

کتاب‌های درسی در

۱۴۰۰

گفت‌وگو با دکتر حسن ملکی،
معاون وزیر و رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

فریدالدین حداد عادل و بهناز پورمحمد

گفتگوکنندگان

اشاره

امروزه معلمان امکان حضور فعال در مدرسه‌ها را ندارند و خانواده‌ها بیش از پیش درگیر ابعاد گوناگون تحصیل فرزندان خود شده‌اند. در این شرایط یکی از اصلی‌ترین بخش‌های نظام تحصیل و تدریس، کتاب‌های درسی هستند. مصاحبه حاضر شرح اهم فعالیت‌های سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در زمینه ارتقاء کیفیت و کارایی کتاب‌های درسی براساس تجربه‌های ایام کروناست.

با توجه به حضور منابع اطلاعاتی جدید مانند شبکه‌های اجتماعی و منابع اینترنتی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی در زمینه تولید و نوآوری کتاب‌های درسی چه تمهیداتی را در نظر گرفته است؟

شبکه‌های اجتماعی و منابع اینترنتی واقعیت‌های غیرقابل اجتناب زندگی امروز ما هستند. در ارتباط با این موضوع، برای سال آینده، در کتاب‌های درسی چند اقدام اثرگذار و مهم را دنبال می‌کنیم.

در ابتدا، سازمان پژوهش شورایی تشکیل داده است به‌عنوان شورای آموزش مجازی و برنامه‌های درسی که تاکنون سه جلسه هم برگزار شده است. به تحلیلی در این خصوص دست یافته‌ایم. هدف از برگزاری این جلسات آن است که بتوانیم

نسبت بین برنامه‌های درسی را با فضای مجازی به‌طور کامل تعریف کنیم. البته سؤالات متعددی داریم که هنوز به‌طور کامل پاسخ نگرفته‌اند. گام برداشتن در این صورت باید با احتیاط تربیتی صورت گیرد. معتقدیم تأمل و تفکر نیاز است. فعلاً آنچه ما انجام داده‌ایم و سعی کرده‌ایم قدری به این ابعاد توجه کنیم، تولید محتوای الکترونیکی است که یکی دو ماه پیش، از آن‌ها رونمایی شد. محتوای الکترونیکی که بعد تعاملی قوی دارند، در کنار کتاب‌های درسی، برای دانش‌آموزان این امکان را فراهم می‌کنند که در فرصت‌های یادگیری وسیع‌تر، به تعامل تربیتی و یادگیری بپردازند. مخاطبان این محتوای الکترونیکی می‌توانند به آن بعد تعاملی تربیت و یادگیری، با استفاده از امکاناتی که در این محتواها قرار داده شده است، دسترسی پیدا کنند.

کتاب‌های درسی حتی اگر در مناسب‌ترین شکل خود هم تألیف شده باشند، نوعی محدودیت ذاتی دارند؛ محدودیت مفهومی، مهارتی، نگرشی و ارزشی از جمله آن محدودیت‌ها هستند. در این ظرف، مظلوم معینی را می‌توانیم قرار دهیم. عمق و وسعت مطالبی که در کتاب‌های درسی قرار می‌گیرند، پاسخ‌دهنده سؤالات، ضرورت‌ها و نیازهای امروز دانش‌آموزان ما نیست.

اصولاً فلسفه حضور شبکه‌های اجتماعی و منابع اینترنتی هم بر این اساس تعریف می‌شود. بنابراین، یکی از اقداماتی که انجام داده‌ایم، تولید محتوای الکترونیکی است. کار دیگر در همین زمینه

این است که در عمل از امکان «رمزیندهای پاسخ سریع» (کیوآر کد) و واقعیت‌های افزوده در کتاب‌های درسی استفاده کرده‌ایم؛ کتاب‌هایی که آرام‌آرام برای مهر ۱۴۰۰ چاپ و عرضه می‌شوند.

همه کتاب‌های درسی دوره‌های تحصیلی به امکان دسترسی و استفاده دانش‌آموزان از رمزیندهای پاسخ سریع مجهز می‌شوند تا مخاطبان از آن‌ها بهره‌مند و استفاده کنند. این نوآوری فناوریانه به کیفیت یادگیری می‌افزاید.

برای سال ۱۴۰۱ یا سه و چهار سال آینده، قطعاً باید در این زمینه به بلوغ برسیم تا بهتر عمل کنیم. بی‌تردید، هر قدر شورای فضای مجازی و برنامه‌های درسی غنی‌تر عمل کند، غنای برنامه‌های درسی را در پی خواهد داشت.

کتاب‌های درسی دوره‌های تحصیلی به امکان دسترسی و استفاده دانش‌آموزان از رمزیندهای پاسخ سریع مجهز می‌شوند تا مخاطبان از آن‌ها بهره‌مند و استفاده کنند

■ از کتاب‌های درسی سال ۱۴۰۰ که محتوای الکترونیکی در آن‌ها به کار گرفته شده‌اند، آماری دارید؟

□ برای ۲۰۳ عنوان کتاب درسی در بخش نظری، محتوای الکترونیکی تولید شده است. رمزیندها شامل همه کتاب‌های درسی هستند. بنا داریم همه کتاب‌های درسی را به این امکان مجهز کنیم و به غنای آن‌ها بیفزاییم.

تولید واقعیت‌های افزوده با احتیاط‌های لازم، به‌خصوص در بعد فرهنگی و ارزشی فرصت می‌خواهد. غیر از جنبه‌های آموزشی، ما باید توجهات لازم را داشته باشیم. در ابتدا شاید

سختی کار را احساس نمی‌کردیم. وارد که شدیم، کار ابعاد گوناگونی پیدا کرد و خیلی حساس شد. اگر بخواهیم درست عمل کنیم، باید هم ضوابط مشخص داشته باشیم و هم در به‌کارگیری آن‌ها دقت نظر به خرج دهیم. در

حال حاضر توانسته‌ایم برای حدود ۲۰۳ عنوان کتاب درسی در بخش نظری و حدود ۳۰ عنوان کتاب درسی در بخش فنی و حرفه‌ای، فیلم‌های آموزشی تولید محتوای الکترونیکی داشته باشیم. در بخش نظری موفقیت ما بیشتر است.

رمزیندهای پاسخ سریع برای همه کتاب‌ها و در همه دوره‌های تحصیلی تدوین شده است و در بخش فنی و حرفه‌ای ۱۵۰ عنوان کتاب به رمزیندهای پاسخ سریع مجهز شده‌اند.

■ با توجه به شرایط موجود به خاطر کرونا، و استفاده یکباره از تلفن همراه و اینترنت، قرار است کتاب‌های درسی چه تحولاتی داشته باشند؟

□ من به اصطلاح پساکرونا معتقد نیستم. اعتقاد دارم کرونا، این ویروس منحوس، به هر حال باعث شد ما شرایط نویی را آغاز کنیم. شاید اگر کرونا نبود، این تحول دیرتر صورت می‌گرفت. این راهی

نیست که بعد از بین رفتن ویروس کرونا، هر آنچه را که در شرایط کرونایی آماده کرده بودیم کنار بگذاریم و به همان وضع قبل برگردیم. رجعت امکان‌پذیر نیست. لذا آنچه الان از آن به‌عنوان عصر کرونا نام می‌بریم، به یک اصل پایدار تبدیل شده است. اتفاقاً ما ذائقه دانش‌آموز را از طریق تلفن همراه و اینترنت با غذای الکترونیکی آشنا کرده‌ایم. او حالا به غذای دیگر میل ندارد. اگر هم میلی باشد، به محتوای الکترونیکی است. هر چند امکانات و شرایط ما هنوز محدودند و به‌طور کامل نمی‌توانیم آن‌گونه که دانش‌آموز و جامعه از ما طلب می‌کند، به آن‌ها پاسخ بدهیم. بر این اساس، کتاب‌های درسی و برنامه‌های درسی باید خودشان را با این شرایط وفق دهند.

در حال حاضر شوراهای برنامه‌ریزی درسی، برنامه‌های درسی تحولی را طراحی می‌کنند. از طرف دیگر، از یافته‌های شورای مجازی سازمان هم باید بهره‌مند شویم.

در ارتباط با امکانات فناوریانه اطلاعاتی و ارتباطاتی و برقراری رابطه مثبت بین آن‌ها و برنامه‌های درسی، با چالشی مواجهیم که نمی‌تواند مانع باشد، اما حداقل ما را به تفکر وامی‌دارد. فناوری اطلاعات و ارتباطات نباید بر برنامه‌های درسی سیطره پیدا کند. این حرف به معنای آن نیست که از این امکان بهره‌مند نشویم، بلکه منظور این است که به تفکر غالب تبدیل نشود. اگر سیطره پیدا کرد، فلسفه می‌شود. زمانی که فناوری اطلاعات و ارتباطات جای فلسفه ما را بگیرد، مهم‌ترین چالش به وجود می‌آید.

فلسفهٔ تعلیم و تربیت برگرفته از اندیشهٔ دینی خود ماست. این فلسفه معیارها، دلالت‌ها و ملاک‌هایی دارد. فناوری اطلاعات و ارتباطات را باید در این جغرافیا معنا کنیم. اگر این را درست معنا نکنیم، ممکن است فناوری اطلاعات و ارتباطات صدرنشین برنامه‌های درسی ما شود. در صورتی که صدرنشین برنامه‌های درسی ما فلسفهٔ ماست.

اگر تمام اجزا و عناصر را از فناوری اطلاعات و ارتباطات بگیرد، آن‌ها ابزار و وسیله‌ای بیش نیستند. اگر وسیله جای هدف را بگیرد، تعلیم و تربیت اوضاع بدی پیدا می‌کند.

چالش دیگر ما این است که زمانی به فرزندان خود توصیه می‌کردیم و مدرسه‌ها هم به دانش‌آموزان تأکید می‌کردند با خودتان تلفن همراه به مدرسه نیاورید. الان نه تنها از این شرایط عدول کرده‌ایم، بلکه چند برابر تأکیدات دیگران که معتقد بودند ما آن زمان اشتباه می‌کردیم، به خانواده‌ها و دانش‌آموزان تأکید می‌کنیم از این امکان استفاده کنید. شرایط و اوضاع کرونایی ضرورت‌های آموزش غیرحضور را بر ما ایجاب و تحمیل کرده است.

وقتی گوشی تلفن همراه دست یک نوجوان است، ممکن است به جاهای متفاوت و منابع گوناگونی سر بزنند. اطلاعات در دنیا در و پیکر ندارند. ما هم نمی‌توانیم بگوییم کجا را بنگر و کجا را ننگر! کجا را بخوان و کجا را نخوان، و کجا را ببین و کجا را نبین! این امر و نهی‌ها دست ما نیست. بنابراین، چالش دوم ما این است که اگر نمی‌توانیم به‌طور کامل جلوی این آسیب و تحمیل

را بگیریم، حداقل از میزان آن بکاهیم تا از یک بحران اخلاقی و تربیتی جلوگیری کنیم. این دو چالشی که عرض کردم، دو چالش بسیار مهمی هستند که ما در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی باید آن را دنبال کنیم تا به نتیجه‌ای مطلوب و کاربردی برسیم.

■ به تعلیم و تربیت امروز کشور اشاره کردید. نسبت آن نگاه فلسفی در تعلیم و تربیت با طراحی و تدوین نوین کتاب‌های درسی چیست؟

□ اکنون گروه‌های پژوهش و برنامه‌ریزی درسی مشغول طراحی برنامه‌های درسی تحولی هستند. تفاوت این برنامه‌های درسی تحولی با تلاش‌های سابق همکاران سازمان این است که برنامه‌های درسی و بعد هم مواد درسی و رسانه‌های تربیتی و یادگیری باید به‌عنوان بناهای متعدد بر آن مبتنی شوند. مبنا سند تحول بنیادین و برنامهٔ درسی ملی است که دو سند ملی بالادستی هستند. تا زمانی که این دو سند بنیادین اصلاح و ترمیم نشوند، برای ما به‌عنوان چتری فکری و فلسفی محسوب می‌شوند.

برای اینکه برنامه‌ها در آن راستا قرار گیرند، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی تعداد قابل توجهی کارگاه آموزشی برای کارشناسان برگزار و تدریس کرده است تا آنان با رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی (رویکرد برگرفته از سند تحولی) آشنایی کامل پیدا کنند.

در برنامه‌ریزی درسی، رویکردهای متعددی وجود دارند. ما نمی‌توانیم در داخل کشور خودمان با رویکردهای عاریتی و ترجمه‌ای تحول ایجاد کنیم. باید اول تحول نرم‌افزاری

و سپس تحول در رویکردهایمان را داشته باشیم. دغدغهٔ من از سال‌های قبل، پژوهش و تحقیق در این زمینه بود؛ رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی. برنامه‌های درسی را بر اساس آن نظریه طراحی و تدوین می‌کنیم و الگوی طراحی و تدوین برنامهٔ درسی تهیه می‌کنیم تا واسطهٔ بین کتاب‌های درسی و اسناد تحولی ما باشد. مرحلهٔ راهنماهای برنامهٔ درسی در اسفند سال ۱۳۹۹ به اتمام رسید. یازده علم فکری تحولی در برنامه‌های درسی (یازده حوزهٔ تربیت و یادگیری که عنوان‌های آن‌ها در برنامهٔ درسی ملی است)، در قسمت اول به‌عنوان راهنماها و برنامهٔ درسی و نقشهٔ راه، در قالب مجموعه چاپ می‌شوند که مخاطب آن طراحان و کارشناسان هستند. معلمان هم می‌توانند آن را مطالعه کنند.

■ از فرصتی که در اختیار مخاطبان مجله ما گذاشتید، سپاسگزارم.

فناوری اطلاعات و ارتباطات نباید بر برنامه‌های درسی سیطره پیدا کند. این حرف به معنای آن نیست که از این امکان به‌رمند نشویم، بلکه منظور این است که به تفکر غالب تبدیل نشود

